

Materialul osteologic uman descoperit în necropola din secolul al XII-lea de la Peteni

În literatura de specialitate, satul Peteni (jud. Covasna) este cunoscut prin descoperirea în anul 1960 a unui tezaur dacic pe platoul „Hotarul de jos”. Grupul de arheologi ai Muzeului Județean Covasna a întreprins cercetări de teren în aceeași zonă în anul 1962, rezultatele permițând localizarea unei așezări aparținând epocii bronzului. Cu această ocazie s-au descoperit opt schelete umane depuse în decubit dorsal, fără inventar, cu orientare vest-est.

În anul 1978 au început săpăturile sistematice în stațiunea arheologică Peteni în așezarea din epoca bronzului, descoperindu-se totodată cu această ocazie că peste această așezare s-a suprapus un cimitir aparținând feudalismului timpuriu. Bogatul inventar funerar a permis arheologului Zoltán Székely — conducătorul grupului de cercetări¹ să încadreze necropola, în faza actuală a cercetării, în a doua jumătate a secolului al XII-lea. Monedele descoperite în morminte aparțin regilor Géza II (1141—1162), Ștefan III (1162—1172) și Béla III (1172—1196).

Morții au fost depuși direct în groapă în decubit dorsal cu membrele superioare așezate în poziții diferite: întinse pe lângă corp, peste bazin, pe centură și într-un singur caz antebrațul stâng a fost îndoit peste braț (în sus) cu falangele peste claviculă. Orientarea înhumaților este vest-est, micile deviații fiind datorate anotimpului în care au fost înmormîntați.

Dat fiind că necropola din secolul al XII-lea a penetrat așezarea din epoca bronzului, în umplutura gropilor de înhumare s-a găsit ceramica și fauna specifică acestei așezări.

În studiul de față ne ocupăm de eșantionul descoperit în 1978, care însumează 80 de morminte cu stare diferită de conservare, în studiul antropologic intrînd doar 66 de subiecți

repartizați inegal după vîrstă și sex (Tabelele Nr. 1 și Nr. 2).

Seria masculină este reprezentată de 21 de subiecți decedați între limitele de vîrstă 20—60 ani, mortalitatea mai crescută o avem între 40—60 ani.

Lungimea calotelor se încadrează în categoriile mijlocii și lungi (8=178—197), lățimea lor oscilează între limitele foarte înguste și mijlocii (45=134—150) racordate perfect la înălțimile scunde — foarte înalte (17=127—144; 20=107—121) (Tabelele Nr. 3, 4 A și 4 B).

Craniile privite din norma verticală și occipitală au forme variabile caracteristice calotelor dolico-mezocrane, mezocrane, brahiocrane (8 : 1.=73,1—80,5); camaecrane-hipsiocrane (17 : 1.=65,6—100,0); tapeinocrane-acrocrane (17 : 8.=91,7—100,7); camaecrane-ortocrane (20 : 1.=56,3—62,7); tapeinocrane (20 : 8.=71,8—79,7).

Fruntea la nivelul dimensiunilor extreme variază între formele foarte înguste și late (9=88—106; 10=103—128), indicii caracterizînd-o ca bombată — intermediar, în majoritatea cazurilor (9 : 10.=73,9—84,3); steno-metopă, metriometopă, eurimetopă (9 : 8.=62,0—73,6); ortometopă-camemetopă (29 : 26=85,61—93,44) (Tabelele Nr. 3, 4A și 4B). Relieful glabelar și supraorbital se profilează puternic (gr. 2—4).

Parietalul se încadrează între limitele categoriilor bombat-plat (30 : 27=84,88—93,04), occipitalul reliefat puternic este în general de formă mijlocie sau lată (12 : 8.=72,67—86,33). Apofizele mastoide proemină puternic reliefate.

Fața se încadrează dimensional între tipurile foarte joase (scurte) și foarte înalte (47=100—141; 48=58—90) lățimea ei oscilînd între valorile foarte înguste și foarte late (45=118—145). Indicii faciali sînt hipereuri-prosop spre leptoprosop (47 : 45.=43,61—77,20). Indicele Flower grupează 9 subiecți studiați în categoria ortognat cu un singur

caz prognat (40 : 5 = 79,48—104,21). Orbitale variabile ca mărime și formă sînt prin indici între camaeconche și hipsiconche (52 : 61 = 65,8—111,1). Zona nasion se prezintă cu rădăcina nasului adîncită sau în unele cazuri foarte adîncă, cu oase nasale late-scurte, sau lungi-subțiri, bineînțeles că avem și forme intermediare. Indicele nasal se grupează între valorile leptorin-hiperchamerchin (54 : 55 = 36,2—62,5) (Tabelele Nr. 3, 4 A și B). Malarele sînt în general late, reliefate ca poziție fronto-temporalizate sau temporalizate, cu incizura sub malară (europoidă) prezentă, în trei cazuri este ușor ștearsă. Adîncimea fosei canine este între gradele 1—3. Forma marginii aperturii piriforme este antropină (un singur caz cu fosă, și unul cu sulcus pre-nasc). Spina nasală proemină gradat de la 1 la 4.

Mandibulele în general robuste, prezintă toate formele de bărbie, de la bărbie rundă cu și fără eșancrură, pînă la bărbia lată cu eșancrură adîncă. Gonioanele în majoritatea cazurilor sînt reliefate și întoarse înafară.

Aspectul general al craniilor masculine este de robusticitate sub medie, medie și puternică.

Talia subiecților masculini a fost calculată după metoda lui Bretinger care ne-a dat valori cuprinse între limitele 160,94 cm — 173,0 cm, ceea ce corespunde taliilor submijlocii, mijlocii, supramijlocii și mari (atenuate) (Tabelul Nr. 6).

Seria feminină este reprezentată de 22 de subiecți decedați între limitele de vîrstă 20—60 ani, mortalitatea mai crescută fiind între 20—30 ani și 40—60 ani (un singur caz între 14—20 ani).

Calotele sînt lungi și foarte lungi (1 = 177—188), lățimea lor oscilează între limitele foarte înguste și mijlocii (8 = 133—146), iar înălțimea lor este între valorile tipurilor scunde și foarte înalte (17 = 121—143 ; 20 = 107—115) (Tabelele Nr. 3, 4 A și 4 B).

Craniile în norma verticală și occipitală au forme foarte ușor variabile caracteristice calotelor mezoocrane (avem ca și la băbăți un singur caz de dolico la limita de tangentă cu mezo) (8 : 1 = 74,0—94,6), camaecrane-hipsicrane (17 : 1 = 67,5—102,2) ; tapeinocrane-acrocrane (17 : 8 = 90,8—105,8) ; camaecrane-hipsicrane (20 : 1 = 54,3—63,5) ; tapeinocrane-metriocrane (20 : 8 = 65,3—85,8).

Fruntea la nivelul ambelor dimensiuni (extreme) oscilează între limitele formelor înguste spre lat (9 = 91—102) și mijlocie — foarte late (10 = 121—143). Indicii frontali încadrează majoritatea subiecților în categoriile frunților bombate-intermediare (9 : 10 = 72,7—88,4) ; stenometope-eurimetope (9 : 8 = 56,2—71,9) ; ortometopă-camemetopă (29 :

26 = 84,25—91,30). Relieful glabelat și supraorbital variază între gradele 0—2.

Parietalul cu forme diferite, este cuprins între limitele bombat-plat (30 : 27 = 86,61—100,0) ; occipitalul slab reliefat se grupează între valorile înguste și lat (12 : 8 = 61,93—81,95).

Fața dimensional are variații foarte mari, de la forme joase la cele înalte (47 = 92—119 ; — cu un singur caz foarte înalt = 124 ; 48 = 59—105) în ceea ce privește lățimea, ea se încadrează gradat de la cazuri cu lățime îngustă pînă la cazuri de lățime foarte mare (45 = 120—140).

Indicii faciali încadrează subiecții studiați între categoriile hipereuriprosop-hiperleptoprosop (47 : 45 = 68,1—96,7 și eurien-hiperlepten (48 : 45 = 45,4—76,3). Indicele Flower a grupat toți subiecții în categoria ortognat (40 : 5 = 88,8—97,8). Orbitale foarte variabile ca formă și mărime au fost grupate de indicii orbital gradat între valorile categoriei camaeconhă-hipsiconhă (52 : 51 = 68,18—100,0) ; În cazurile în care zona nasală s-a păstrat valorile ei se încadrează între leptorin și hiperchamerchin (54 : 55 = 42,0—58,2). Malarele subiecților feminini oscilează între formele îngust, slab reliefat și late-reliefate, ca poziție fronto-temporalizate sau temporalizate. Incizura submalară (europoidă) este prezentă. Adîncimea fosei canine variază de la 1 la 3. Forma marginii aperturii piriforme este antropină (cu un caz de fosă prenas). Spina nasală proemină de la gr 0 la 3.

Mandibula are forme gracile spre robust, formele bărbiei sînt : mici rotunjite, în rare cazuri cu eșancrură sau schiță de eșancrură. Avem și forme robuste cu bărbia ușor lată cu eșancrură adîncă. Gonioanele au reliefuri slabe, în majoritatea cazurilor sînt șterse.

Aspectul general al craniilor feminine este gracil spre robusticitate sub medie.

Talia calculată după metoda lui Bach ne-a dat valori cuprinse între limitele 148,7 cm — 168,22 cm — corespunzînd taliilor mici, submijlocii, mijlocii, supramijlocii și mari.

Copii sînt reprezentați de 23 de subiecți, decedați între limitele de vîrstă a grupelor : Infans I (0—7 ani) = 18 cazuri ; Infans II (7—14 ani) = 8 cazuri. Determinarea vîrstei s-a făcut pe baza dentiției deciduale și a celei permanente în erupție (după metoda lui Mayer, Fîru, Mikic și Grîvu). Mortalitatea cea mai crescută este în grupa Infans I, ceea ce reprezintă 78,26% față de întreaga serie de copii și 27,27% față de întreg eșantionul Peteni aflat în studiu.

Deși prost conservate, puținele elemente ale calotei, masivului facial și a scheletului postcranian au permis, pe baza studiului morfologic și metric, să observăm o apropiere de grupul feminin studiat mai sus. Talia calcu-

lată după metoda lui Bach (pentru fete) ne-a dat valori între 150,0 cm — 156,93 cm, iar după metoda lui Breitinger, într-un singur caz aparținând unui băiat cu o stare de conservare mai bună, ne-a dat o talie de 173,3 cm (?).

Studiul odontologic al seriei de bărbați și de femei scoate în relief următoarele aspecte:

1. Folosirea unei alimentații cu componente abrazive care au suprasolicitat aparatul dento-maxilar în procesul de masticatie. Aceasta a dus la o uzură dentară mare în ambele serii, uzură inegal repartizată în cele patru grade:

Uzura dentară	Bărbați		Femei	
	N	%	N	%
I	—	—	1	5,88
II	4	23,53	5	29,41
III	3	17,65	3	17,65
IV	10	58,82	8	47,06

Gradele II și IV de uzură dentară concentrează 62,79% din subiecții celor două serii.

2. Indicele de intensitate al maladiei cari-oase la bărbați este de 7,32%, iar la femei este puțin mai ridicat 8,62%.

3. Semnalăm frecvența edentațiilor: edentații bimaxilare = 2 cazuri; edentații maxilare = 2 cazuri; edentații mandibulare = 2 cazuri; edentații bilaterale mandibulare = 4 cazuri. Avem câteva cazuri de disarmonii de poziție și formă. Asupra studiului odontologic vom reveni cu detalii pe întreaga necropolă și atunci vom formula și concluziile respective.

Seria de la Peteni (eșantionul 1978), sub aspect morfologic și metric, atît bărbații cît și femeile oscilează între aceleași limite (Ta-

belele Nr. 3; 4 A și 4 B). Nu am abordat aspectul tipologic deoarece nu are valoare istorică la nivelul unui eșantion, ci numai atunci cînd necropola este exhaustiv cercetată. Tradiția și-a pus amprenta asupra ritualului funerar practicat în necropolă, care aparține unei comunități umane creștine.

Necropola de la Peteni este al doilea cimitir de serolul al XII-lea descoperit în sud-estul Transilvaniei — zona Covasna, după

Tabelul nr. 1

Repartiția procentuală pe grupe de vîrstă

PETENI — EȘANTIONUL 1978

Grupa de vîrstă	Nr. caz	%
Copil I (0—7 ani)	18	27,27
Copil II (7—14 ani)	8	12,12
Adolescent (14—20 ani)	1	1,51
Adult (20—30 ani)	7	10,61
Maturo I—II—III (30—60 ani)	25	37,88
Senili (60—x ani)	—	—
Subiecți cu vîrsta nedeterminabilă	7	10,61
Total :	66	100%

Tabelul nr. 2

Repartiția procentuală după sex

PETENI — EȘANTIONUL 1978

S x	Nr. caz	%
Bărbați	21	31,82
Femei	22	33,33
Subiecți cu sexul nedeterminabil (copii)	23	34,85
Total	66	100%

Tabelul nr. 3

Caracterele metrice ale seriei Peteni — eșantionul 1978

CRÂNII — OASE LUNGI

1. Dimensiunile

Nr. Mărtin	S x N	M	V	S x N	M	V
1. g-op.	B 12	185,92	178 — 197	F 13	183,77	177 — 188
5. n-ba.	B 10	103,00	95 — 109	F 10	98,70	93 — 107
8. eu-eu.	B 13	141,07	134 — 150	F 14	139,93	133 — 146
9. ft-ft.	B 14	97,07	88 — 106	F 15	96,03	91 — 102
10. co-co.	B 15	119,73	103 — 128	F 15	116,93	106 — 130
12. ast-ast.	B 15	111,60	97 — 121	F 13	111,54	106 — 120
17. ba-b.	B 10	133,90	127 — 144	F 10	134,30	121 — 143
20. po-b.	B 12	109,33	97 — 121	F 16	110,31	107 — 115
40. ba-pr.	B 9	99,55	92 — 102	F 11	93,54	88 — 100
45. zy-zy.	B 12	133,92	118 — 145	F 13	130,54	120 — 140
47. n-gn.	B 11	117,18	100 — 141	F 13	109,54	92 — 124
48. n-pr.	B 10	70,30	58 — 90	F 14	73,64	59 — 105
Talia :	B 27	168,44	160,9 — 173,0	F 35	164,5	148,7 — 168,2

II. Indicii

Nr. Martin	S x N	M	V	S x N	M	V
8 : 1	B 13	73,67	73,1— 80,5	F 10	78,18	74,0— 94,6
17 : 1	B 11	71,98	65,6— 100,0	F 8	76,59	67,5— 102,2
17 : 8	B 12	95,42	91,7— 100,7	F 7	96,16	96,9— 105,8
20 : 1	B 13	58,98	56,3— 62,7	F 11	60,14	54,3— 63,5
20 : 8	B 14	78,06	71,8— 79,7	F 11	78,19	65,3— 85,8
9 : 10	B 16	81,18	73,9— 84,3	F 12	82,21	72,7— 88,4
9 : 8	B 15	68,60	62,0— 73,6	F 11	67,30	56,2— 71,9
12 : 8	B 14	79,19	72,7— 86,3	F 12	77,12	61,9— 81,9
40 : 5	B 10	96,32	79,5— 104,2	F 8	93,77	88,8— 97,8
47 : 45	B 11	85,8	74,6— 95,2	F 10	85,22	68,1— 96,7
48 : 45	B 11	52,99	43,6— 77,2	F 10	55,84	45,4— 76,3
52 : 51	B 14	85,38	65,8— 111,1	F 12	83,95	68,8— 100,0
54 : 55	B 14	51,39	36,2— 62,5	F 11	51,94	42,0— 68,2
63 : 62	B 13	86,34	66,0— 107,8	F 13	88,65	74,5— 110,2

—, — : B = bărbat ; F = femeie ; N = număr caz ; M = media ; V = limitele de variație.

Tabelul nr. 4-A

Distribuția pe clase dimensionale și pe categorii de indici

PETENI — EȘANTIONUL 1978

Nr. Martin	F	B	F	B	Nr. Martin	F	B	F	B
1	× — 161 162—169 170—176 177—184 185— ×	× — 169 170—177 178—185 186—193 194— ×	— — — 7 6	— — 6 5 1	8	× — 135 136—141 142—149 150—157 158— ×	× — 139 140—147 148—155 156—163 164— ×	3 5 6 — 1	7 5 1 — —
9	× — 87 88— 92 93— 97 98—102 103— ×	× — 91 92— 96 97—101 102—106 107— ×	2 6 6 1 —	1 4 7 2 —	10	× — 108 109—115 116—122 123—129 130— ×	× — 113 114—120 121—127 128—134 135— ×	1 4 7 1 1	1 6 6 2 —
17	× — 120 121—125 126—132 133—137 138— ×	× — 125 126—130 131—137 138—142 143— ×	— 2 5 1 3	— 3 5 1 1	20	× — 102 103—108 109—114 115—121 122— ×	× — 106 107—112 113—118 119—124 125— ×	2 3 8 3 —	0 9 2 1 —
40	× — 88 89— 95 96— ×	× — 89 90— 98 99— ×	2 5 3	— 2 7	45	× — 116 117—122 123—128 129—134 135— ×	× — 121 122—127 128—133 134—139 140— ×	— 2 2 4 5	1 — 5 3 3
47	× — 95 96—103 104—112 113—120 121— ×	× — 103 104—111 112—120 121—128 129— ×	1 1 6 4 1	2 3 1 4 1	48	× — 56 57— 60 61— 66 67— 70 71— ×	× — 60 61— 63 64— 69 70— 72 73— ×	— 1 5 3 5	1 1 3 2 3
8 : 1	× — 64,9 65— 69,9 70— 74,9 75— 79,9 80— 84,9 85— 89,9 90— ×	× — 64,9 65— 69,9 70— 74,9 75— 79,9 80— 84,9 85— 89,9 90— ×	— — 1 8 — — 1	— — 6 6 1 — —	9 : 10	× — 79,9 80— 99,9 100— ×	× — 79,9 80— 99,9 100— ×	3 9 —	5 11 —
					9 : 8	× — 65,9 66— 68,9 69— ×	× — 65,9 66— 68,9 69— ×	3 3 5	3 4 8

Tabelul nr. 4-F

Distribuția pe clase dimensionale și pe categorii de indici

PETENI — EȘANTIONUL 1978

Nr. Martin	F (și) B	F	B	Nr. Martin	F (și) B	F	B
17 : 1	× — 69,9 70 — 74,9 75 — ×	2 3 3	3 7 1	29 : 26	× — 90 90 — ×	9 2	12 3
17 : 1	× — 91,9 92 — 97,9 98 — ×	2 3 3	1 7 1	30 : 27	× — 87,9 88,0 — 90,4 90,5 — ×	2 4 7	5 1 8
20 : 1	× — 57,9 58 — 62,9 63 — ×	2 8 1	1 8 1	12 : 8	× — 71,9 72,0 — 78,9 79,0 — 85,9 86,0 — ×	7 1 5 7	8 1 5 7
20 : 8	× — 79,9 80 — 85,9 86 — ×	8 3 —	12 2 —	40 : 5	× — 79,9 98,0 — 102,9 103,0 — ×	1 8 —	1 9 —
47 : 45	× — 79,9 80 — 84,9 80 — 84,9 85 — 89,9 90 — 94,9 95 — ×	2 2 2 4 — 2	3 2 2 2 4 —	48 : 45	× — 44,9 45,0 — 49,9 45,0 — 49,9 50,0 — 54,9 55,0 — 59,9 60,0 — ×	— — 3 3 2 2	1 1 3 4 2 1
52 : 51	× — 75,9 76 — 84,9 85 — ×	2 3 6	2 6 6	54 : 55	× — 46,9 47,0 — 50,9 51,0 — 57,9 58,0 — ×	3 2 4 2	4 2 5 3
63 : 62	× — 79,9 80 — 84,9 85 — ×	3 1 9	2 1 10				

Tabelul nr. 5

Tabelul nr. 6

Talía — repartitia pe grupe la femei

PETENI — EȘANTIONUL 1978

Grupa		Nr. caz	%
Foarte mică	(× — 140)	—	—
Mică	(140 — 149)	1	3,0
Sub mijlocie	(149 — 153)	2	6,1
Mijlocie	(153 — 156)	2	6,1
Mijlocie	(153 — 156)	2	6,1
Supra mijlocie	(156 — 159)	9	27,3
Mare	(159 — 168)	18	54,5
Foarte mare	(168 — ×)	1	3,0
Total :		33	100%

Talía — repartitia pe grupe la bărbați

Grupa		Nr. caz	%
Foarte mică	(× — 150)	—	—
Mică	(150 — 160)	—	—
Sub mijlocie	(160 — 164)	4	14,8
Mijlocie	(164 — 167)	4	14,8
Supra mijlocie	(167 — 170)	8	29,6
Mare	(170 — 180)	11	40,7
Foarte mare	(180 — ×)	—	—
Total :		27	99,99%

necropola de la Zăbala, aflat în studiul ace-lui-ași grup de cercetare. Dată fiind impor-tanța documentară a acestor două necropole pentru studiul populațiilor vechi din zonă, ele vor fi finalizate, la terminarea cercetării arealului pe care ni l-am propus să-l studiem printr-un studiu comparativ. Noi ne-am per-mis să avansăm doar datele preliminare care

caracterizează eșantionul (1978) studiat, dar nu și întreaga necropolă care este încă în curs de cercetare.

NOTE

¹ Grupul de cercetare a stațiunii arheologice Pe-teni, condus de Z. Székely a fost format din Lau-renția Georgescu, Eross J., Zs. Z. Székely ; a mai participat la săpături studentul A. Laszlo de la Facultatea de Ingineri Geologi din Cluj.